

Vormsi maastikust ja topograafiast 19. sajandi keskpaiga kirjeldustes

Ivar Rüütli
15.03.2014

Kirjandus

- Carl Russwurm, Eibofolke, 1855
- Aurelio Buddeus, Halbrussisches (Leipzig, 1847)
- Brockhaus Conversations-Lexikon 9. Auflage, 15 Bände, 1843-1848
- Johann Georg Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen, oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Ehstland. Dresden u. Leipzig. 1841.

Kaardimaterjal

J. F. Schmidt 1770

L. A. Mellin 1799

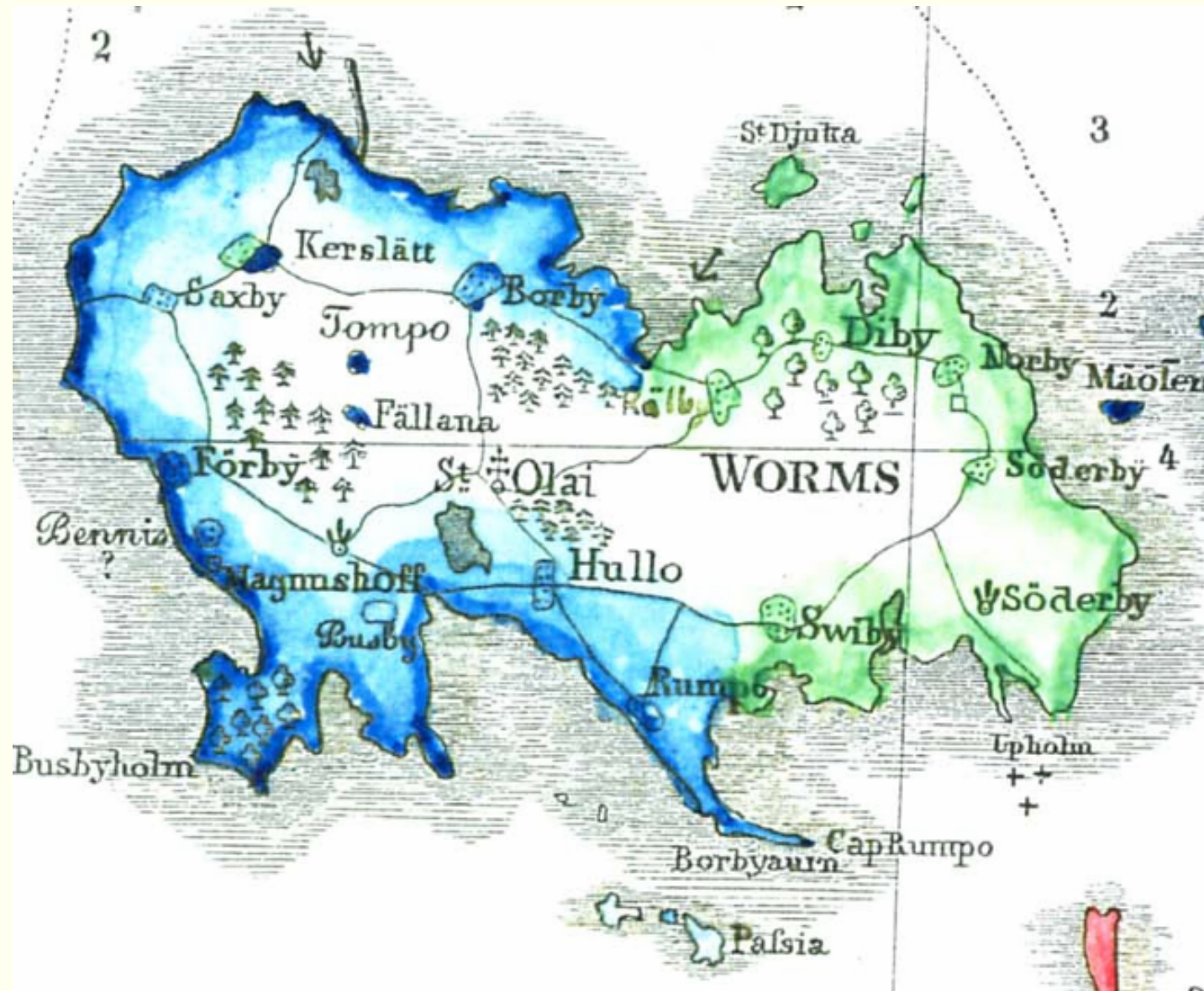
J. H. Schmidt 1844

C. Russwurm 1855

C. G. Rücker, 1867

Vormsi topograafiast Russwurmi järgi

§ 8 Mereolud. Madalikud

- 8) *Stapelbotten*, neli jalga allpool merepinda.
- 9) *Besgrund*, 'Bocksgrund [sokumadal]',
Stapelbotteni lähedal, viis jalga.

§ 10 Meretase

- Veeseisu äärmuste vahe tavaliselt 3-4 jalga
- Erakordselt kõrge veeseis koos tormiga 14. oktoobril 1854 (12 jalga tavapärasest kõrgem): Noarootsi poolsaar ja Vormsi saar muutuvad hulgaks väiksemateks saarteks

§ 13-14 Setete mõju maastiku kujunemisele

- Silmatorkav maismaa kasv Eestimaa saarte lõunarandadel
- Pärimuse järgi olevat Hullo külas asuv küngas olnud laevadele ohtlik kari
- Borbyholmi, Gölpa ja Busbyholmi saared on saanud suurema saare osaks

§ 13 Vormsi vanad saareosad

- Vormsi olevat koosnenud, nagu tunnistas kohtu ees üks 79-aastane talupoeg 1749. aastal, olles seda kuulnud oma vanavanematelt, kolmest eraldi saarest, nii et *Prästwîkist*, mis andis varem rikkalikku kalasaaki, kuid koosneb praegu suuremalt jaolt heinamaadest, võis sõita Kersletti ja Söderbyst Dîbysse. (Tallinna meeskohtu arhiiv). Vrd. § 307.

§ 15 Laevajäänused

- Pürksi Betmussa, Ruhnu Haubiaerre, Ridala Valgevälja, Haapsalu Roograhu
- Laevakaared Vormsis köstri heinamaal; need olid 12 jalga pikad ja 8 tolli laiad, üsna mustad, rasked ja väga kõvad ja pidid kindlasti kuuluma ühele suuremale 50–60 lastilisele laevale; sarnase laeva jäänuseid leiti ka Söderby küla lähedusest ja Rumpos Lihlkullbackeni künka kõrval;

§ 29 Kliima

- Kliima on õigupoolest ülejäanud Eestimaale sarnane, nimelt pigem sobune kui selge, kergelt muutlik, suvel sageli lämmatavalt palav ja talvel külm, kuid meri leevendab neid järske üleminekuid ja äärmusi märgatavalt.

§ 29 Tuuled, sademed

- Läänetuuled on sageli väga tugevad ja mõnikord laastavad, eriti kui need on seotud vesipükstega; säärase tuultega hukkub igal aastal Saaremaa ja Hiiumaa randadel ka suur hulk laevu. –
- Vihmasademeid on siin tavaliselt vähem kui Tallinna juures, ja suvel kurdetakse sageli põua üle; samamoodi sajab siin ka vähem lund.

§ 29 Loodusnähtused

- Teistest loodusnähtustest on eriti märkimisväärne õhupeegeldus (*Fata Morgana*), mis ilmutab eriti kevadel, vaikse ilmaga Noarootsi, Vormsi ja Pakri randadel peegelsiledal merel vaatajale kaugeid laevu, jäämägesid ja randu, ning teeb Ruhnu nähtavaks isegi kuue miili kaugusel oleva Kolka paagi koos ümbruskonnaga, tõsi küll fantastiliselt moondunud asendites.

§ 117 Vormsi üldandmed

- Vormsi saar asub Hiiumaa ja Noarootsi vahel, Haapsalust kümne versta kaugusel, selle ümbermõõt on 48 versta ja pindala $79 \frac{1}{2}$ ruutversta. Saare pikkus ulatub kuni 15, laius kaheksa verstani. Saare lähedal meres on palju liivaseljandikke ja karisid ning mõningast sügavust on vaid lääneküljel (§ 7. 8), nii et suuremad laevad võivad mööduda Förby juures ja väiksemad Kersleti juures raskesti ligipääsetavas sadamas turvaliselt ankrusse heita.

§ 117 Vormsi üldandmed

- Siin-seal asuvad mõned väikesed saared, nimelt Harilaid (vt. § 92), Suur- ja Väike-Djûka (§ 132), Mäöl'n ja Pasja, lisaks üksikud, praegu Vormsi külge kuuluvad laiud nagu Borbyholm, Gölpa, Busbyholm j.t. –
- Mõned neemed nagu Rumpospits, Borbyaurn, Süderspits, Norrbyspits, Djûpaurn j.n.e. ulatuvad kaugele merre.

§ 117 Geograafilised olud

- Jõesid Vormsil ei ole, nagu ka sisejärvi, kuid sageli omandavad järve kuju sügavale sisemaale tungivad lahed (vrd. § 14), mis mõnikord on üsna kuivad. Pole ka õigeid soid, kuid see-eest on palju teisi viljatuid ja kõrbi kohti, kuna tasasel saarel on kuiv, saagivaene kruusapõhi, keskel ka suured liivaalad, mis aegamööda metsastuvad. Kahe kohas tõuseb maapind kolme sülla kõrgusteks kruusaküngasteks.

§ 117 Geoloogia

- Aluspõhjaks on noorema siluri formatsiooni lubjakivi, mis on kaetud väheviljaka mullaga, ja neljas paemurrus Suuremõisa, Fällarna, Borrby ja Kersleti juures murtakse ehituseks ja lubjapõletuseks kiviplaate. –
- Kõrgendikel ja eriti kallastel on saar rikas mõnikord tohututest rändrahnudest, mis kannavad ka erilisi nimesid nagu Kirkestein ja Smäen.

§ 28 Rändrahnud

- Vormsis Stapelbotteni juures (vt. § 8) muutub põhi väga tihti, ja sügavus kõigub kaheteistkümne ja nelja jala vahel, kuna meri uhub kive kohale peaaegu igal aastal, kuid viib samas teised minema; üks kivi, Sundstein (Synnstain) Mäöleni [Seasaare] juures viidi 1845. aastal, teine sama nimega kivi Osmussaare lähedal 1849. aastal oma kohalt minema, mis võis ilmselgelt toimuda vaid jää jõul.

§ 28 Rändrahnud

- punane Erik Hiiumaa ja Haapsalu vahel
- Sepakivi (Smäen) Borrby,
- Wîkstain Saaremõisa,
- Dîrstain Saunja,
- Stenomstain (*Kivide kivi*) Paslepa,
- Suur-kiwwi Võnnu saarel Haapsalu juures, Kuradikivi Ridala juures (vt. § 390) ja arvukalt teisi. –
- Leetse juures lebab lõhenenud graniitrahn, mis sisaldavat peaaegu 30 000 kuupjalga ja kaaluvad enam kui viis miljonit naela.

§ 117 Mets

- Peaaegu pool saare pindalast on kaetud metsa, esmajoones kauni männikuga, mis kuulub osalt kirikule, osalt mõisahärrale või ka talupoegadele, kes ei tohi alates 1766. aastast sealt midagi müüa.

§ 117 Fauna

- Jahitavatest ja söödavatest loomadest on siin vaid jäneseid, mõnikord metskitsi ja palju vee- ja soolinde, kallaste ääres palju kalu, kuid mitte vähke; kahjulikest loomadest talvel hunte, ilveseid ja rebaseid, kes aga hävitatakse kevadel üldise jahipidamise käigus viimseni. Rotte ei ole. – Vrd. § 35. 227 jj.

§ 117 Saksa entsüklopeediad

- Brockhausi 1847. a. Reaalentsüklopeedia:
Vormsi on tasane, puudeta (?), järskude (?) kaldaeenditega [saar], mille ümber mäselevad ägedad merehoovused (?), Hiiumaast, Saaremaast (?), Ruhnust (?) ja mandrist sageli täiesti eraldatud, nii et rahvakild on igasugusest võõraste elementidega segunemisest pääsenud. Rändajat vaadatakse siin kui kummalist nähtust (?), ja tolele on üllatuseks selle väikese kehvapoolse, kuid oma vaesuses õnneliku (?) saarerahva omapärane rootsi murre, ehitusstiil (?), kombed.

§ 117 Saksa entsüklopeediad

- Mõnda aega viibis Vormsis (??) kuulus reisimees Kohl, kes kirjeldab saart oma „Saksa-Vene Läänemereprovintides” (?).

§ 117 Nimi

- Saare nimi kõlab saksa keeles *Worms*, *Wormsö*, *Wormbs*, *Wormbsiö*, rootsi keeles *Orms*, *Ormsö*, *Ormsöö*, *Ormbss*, *Ormsen*, *Oresö* (arvatavasti kirjaviga). Nagu paljude nimede puhul, on *W*-täht rootsi keeles kadunud või asetatud saksa keeles sõna ette. Vt. § 70.
- Nime tekkimisele võis küll põhjust anda madude (*orm*) rohkus /.../. Vt. § 228.
- Hupel (Erg. 708) teatab talupoegade pärimusena ka seda, et Vormsis olevat varem elanud suur mereröövel Orm, kellest saar saanud oma nime.

Külad

§ 122 Külad

- 1691. aastast 1625. aastani[*] oli Vormsil 13 küla,
- idavakuses 8: Råwelby (Rålby), Dudderby (Dîby), Norby, Söderby, Schwyby, Hulby (Hullo), Rumpoby ja Tompoby;
- läänevakuses viis: Buschby, Föörby, Saxby, Kirkeslätby ja Borby, millest Tomptoby ja Bushby on praeguseks kadunud, kuid samas on asutatud väike Fällarna küla. Teine külake Bennis paistab olevat eksisteerinud vaid 1690–1721.
- [*] Siin on nähtavasti autori eksitus v trükiviga esimese aastaarvuga. Loogiline oleks 1391 või ka 1591.

§ 122 Vakused

- Vakustesse jagunemist siiski unustatud ei ole (vt. § 43), ja läänevakuse elanikud peavad end vanimate asukadena teistest paremaks, kuna nad niisama lihtsalt Austur-vakusesse [Idavakusesse] ei abiellu ja naise sealt ei võta. Samuti erinevad nad üksikute häälikute eripärase häälduse poolest. Vt. § 405. Mõlema vakuse vahel on võrdselt jagatud ka surnuaed ja eraldusest peetakse rangelt kinni.

§ 43 Vormsilaste päritolu

- Et Vormsi elanikud taanlased olevat, nagu väidavad Hupel ja esimene visitaator Dubberch 1596. aastal, kes kirjutab Vormsi kiriku rajamise pärimuse järgi Valdemar II arvele (§ 118) ja mida väidavad praegu veel Noarootsi talupojadki, lükkab Hupel juba ümber (Ergänz. 671), ja Vormsi talupojad peavad end üksmeelselt Soomest pärinevaks, kus Kyrkslätti [Kirkkonummi], kõnekeeles Kyrslätti või Kerslätti kihelkonna ja Borgå [Porvoo] linna järgi peaks Vormsis olema nime saanud Kersleti (muidu varem Kyrckeslätt) ja Borrby (varem Borgeby) külad, ja kust nad olid sunnitud suure näljahäda tõttu olid sunnitud välja rändama.

§ 43 Vormsilaste päritolu

- Selle traditsiooni õigsust kinnitavad ühest küljest asjaolu, et üks Saxby asub ka Porvoo lähedal ja teisalt pärimus, et Vormsi läänevakus olevat asustatud esimesena, mistõttu vanimad külad on just Borrby, Kersleti ja Saxby, mille üle nende elanikud on väga uhked.

Suuremõisa all 1. Bussby

- Busby, Bussby, Bushby, Buschby, 'Buschdorf [põõsaküla]', hõlmas 1588–1625 15 adramaad ja kuulus 1604. aastal M. Brümmerile, 1620 Jonas Ruthile, 1625 Haapsalu lossile ja 1627 Jac. de la Gardiele. Pärimuse järgi võeti pärast suurt üleujutust küla maad ära
- Küla lähedal olevat ühel künkal mõisa kõrval, mille nimi on veel praegugi *Kabul'backa*, ja kus umbes 20 aasta eest mõisa tuuleveski ehitusel leitud surnuluid, asunud kabel. – Nimi on siiski veel säilinud Busbyholmi, praegu Hõwsholmi poolsaarel, kus asub – varem püha?, vt. § 355 – haavasalu (Asplûnd või Busbylûnd), samuti nimes Busby-haiwallen, s.t. 'Busby-Heuschlag [Busby heinamaa]'.

Suuremõisa all 2. Bennäs

- Bennis, Bunis, Binnesse, Binnyss, sõnadest *by* ja *näs*, 'Dorfvorgebirge [külaneemik]', paistab olevat asunud Suuremõisa ja Förby vahel ja kadunud möödunud sajandi alguses pärast umbes 30-aastast eksisteerimist. Osa mõisapõllust kannab veel praegugi nime Binnisgäda, 'Bennisfeld [Bennise põld]'.

Suuremõisa all 3. Borrby

- Borby, Borgeby, Bärby (kaheksa adramaad, 31 talu, kolm vabadikutalu) peaks olema asutanud Soomest Porvoost pärit kolonistid. /.../
- Ka Borrby juures on varem asunud kabel, millest on Kabulbackenil veel näha vundamendi jäänuseid koos kolme-nelja suure kiviga, mida kutsutakse nimega Kabulstainar.
- Dumbacka kõrval asub oluline kivimurd, mille kive põletatakse lubjaks.
- Borrby ranna lähedal on näha mitmeid ümmargusi sõõre, väikeste vallidega süvendeid, kus Soome kalurid hoidsid varem oma telke.
- Suure Smäeni kivi ja teiste muistendite kohta vt. § 398.

Suuremõisa all 4. Diby

- Dîby, Dübyby, Dyby, varem Duderby, Dudderby, Döderby, ka Düsterby (sõnast *dyster*, 'dunkel? [hämär?]',) asub Dîbyträski merelahe ääres ja on alati hõlmanud kolme adramaad. –
- Vormsi kirdeküljel, Djûpaurni, 'Tiefstrand [sügavrand]' otsa vastas, teispool , Djûk-göle ja Näsgöle, 'Captiefe [neemesügavik]' väinu asuvad kaks väikest saart Stôr- ja Lihl-Djûkan ehk Tjûkan, mida kasutatakse heinamaadena.
- Stôr-Djûkanil olevat muiste, kui Dîby oli veel asustamata, elanud keegi ojamaalane koos tütrega. Nad kaevasid kaevu, lastes maa sisse ühe vaadi, mille jäänused on näha veel praegugi.

Suuremõisa all 5. Fällarna

- Fällarna, Fellana, Föllana metsas mõisa lähedal on saanud oma nime sõnast *fälla*, 'Fällstelle [puudelangatuskoh, koht, kus tavaliselt raiutakse küttepuid]', ja 1700. aastal esmakordselt mainitud külakeses on poolteist adramaad. Selle kõrval on väike kivimurd.

Suuremõisa all 6. Förby

- Förby, Föörby, Förrby, Ferby ('Vorderdorf? [eesküla?]) hõlmas 1588–1850 neli adramaad ja oli 1616. aastal panditud Wilhelm Sissingile. 1627. aastal kuulus see De la Gardiele.

Suuremõisa all 7. Hullo

- Hullo, Hulby, Hullaby, Hullu, Hulluh, Hollu, Ullo asub Schmidti 1770. aasta kaardil koos Relbi ja Rumpoga Gullo nime all Riguldi kõrval. Seal oli alati kolm adramaad, see kuulus 1606. ja 1627. aastal Jöran Stackelbergile, 1623. aastal Herm. Nyrothile, 1627 Jac. de la Gardiele ja on asustatud vaid rootslastega, keda peetakse saare jõukaimateks.

Suuremõisa all 8. Kersleti

- Kerslätt, Kirckieslättby, Kyrkeslätt, Kyrkioslätt, Kyrkslätt, Kärshlett, Kirschlett, Kirsleth, Killeth, Kellet ('Kirchenfläche [Kirikuväli]', sõnadest *kyrka* ja *slätt*), peaks olema asustatud Soomest, kus Kyrkslätti, Kyrslätti või Kärslätti kihelkonda kutsutakse samamoodi nimega Kellet. Vrd. Dillet, § 167 ja § 43.

Kersleti soolakeetmine

- Ühes Kersleti ja Borrby vahelises merelahe, mille nimi on veel praegugi Dofterskrubba ('Doctors Winkel [Doktorinurk]'), on näha ühe maja ja 20 sülla laiuse, 40 sülla pikkuse basseini jäänuseid, mida ümbritseb kuue jala kõrgune vall ja mis on nimega Saltdîka, 'Salzgräben [soolakraav]', kutsutava kraavi abil ühendatud merega. Siin olevat keisrinna Anna valitsemise ajal keegi *Dr. Romann* püüdnud soola keeta, kuid nähtavasti mitte eriti edukalt. Mälestust sellest ettevõtmisest hoiavad veel talunimed Salt-Sîmas ja Salt-Pärs. Vt. § 17. 132.

Suuremõisa all 9. Rälby

- Rälby, Raualby, Revaldorff, Revalby, Räfwelby, Reveby, Röhlby, Rählby, kõnek. Rä-ul'by, on oma nime küll saanud Vormsi põhjarannal olevatest karidest ja rändrahnudega kaetud liivaseljandikest ja see nimi on igatahes sama päritoluga nagu Reval, mida Vormsis hääldatakse Räuol, Räwal'. See tuleneb rootsik. sõnast *refwel*, *reffle*, *ref*, taani *revle*, *reev*, alamsks. *rev*, Noa. *rêwana*, 'Klippen, Riffe [kaljud, karid]', niisiis 'kariküla'.

Suuremõisa all 10. Rumpo

- Rumpo, Rumpeby, Rompo, arv. 'Hinterdorf, Schwanzdorf [tagaküla, sabaküla]', kuna see asub Hullo taga ühel poolsaarel, on 1588–1850 hõlmanud kolm adramaad ja jagas alati Hullo saatust. –
- Rumpo lähedal asuvad kaks saarekest nimega Pasja, Pascha, Passian, Passierna, eestik. sõnast *pask*, 'Schlamm, Dreck [muda, pori]', kuna nende kaldad on väga soised, või rts. *pass*, 'auflauern [varitsema]', kuna siin üritatakse sageli hülgeid võrku püüda; seal on suurepärased heinamaad ja mõned heinaküünid, mis kuuluvad Rumpo talupoegadele. Nende kõrval kaks madalikku Passiegrunn ja Rêwana, ning väike Tjöl'meni saareke. –

Suuremõisa all 10. Rumpo

- Kuna seal käivad tihti kalastamas Borrby talupojad, kutsutakse poolsaare randa nimega Borby-aurn, osa sellest on Snäk-aurn, kas sõnast *snäcka*, 'Schnecke [tigu]', kõvera kuju järgi, või *snäcka*, isl. *snákr*, 'Schiff [laev]', ja Rumpo neem, kust nelja jala sügavuselt kulgeb vee all edasi kahe miili pikkune liivaseljandik nimega Baine, mis ulatub kuni Sjémálbackenini, kolm versta Tauksi saarest Rûskrô (*Rohhoküll*) juures ja on Hobulaiust eraldatud Torgrunni väinaga. Läheduses asuvad Torgrunni ja Tôrsgrunni liivaseljandikud. Vt. § 352.

Suuremõisa all 11. Saxby

- Saxby, Sachsby, 'Sachsendorf [saksiküla]', peaks olema asutatud ühe saksi (sakslase, eesti k. *saksa*) poolt, kuid see nimi on ka ühel Porvoo-lähedasel külal. Vt. § 43. Külas oli 1588–1850 neli adramaad ja ainult rootslastest elanikud, see kuulus 1620. aastal M. Brümmerile ja hiljem De la Gardiele.

Suuremõisa all 12. Sviby

- Suîby, Schwyby, Svyby, Suyby, Sweby, Swiby, sõnast *swîa*, rts. *sweda*, *swedja*, isl. *svîda*, 'brennen, Durch Feuer urbar machen [põletama, tule abil haritavaks muutma]', millest on nime saanud ka lähedal asuv Swîengi heinamaa ('Brennwiese [aleheinamaa]'), tõenäoliselt ka Swealand (*Svithioð*) ja Vallentuna piirkonnas asuv Swia küla, seega 'aleküla, raadamisküla', hõlmas 1588–1850 12 adramaad ja praegu 24 rootsi ja kümme eesti talu. 1825. aastal põles küla peaaegu täielikult maha.

Suuremõisa all 12. Sviby

- Ka siin olevat varem asunud kabel (?).
- Külast põhja pool metsas asub suur tohutute graniitrahnuodega kaetud küngas nimega Stainåshbacka, 'Steinrückenhügel [kivivooreküngas]';
- rannas on väike Lûnda metsatukk, endine saar Hurthol'm, 'Jagdhundsholm [jahikoeralaid]', sõnast *hurt* (vt. § 410), mis praegu samuti muutunud poolsaareks, ja Huîtnäsa, 'Weisscap [valgeneem]'.

Suuremõisa all 13. Tompo

- Tompo, Tomptaby, Tomptby, sõnast *tomt*, 'Hausstelle [majaase]', seega 'Hausdorf [majaküla]', hõlmas 1591. a. neli adramaad ja 1625. a. seitse talu. 1770. aastal liideti see koos nelja adramaa ja 14 taluga mõisa külge. Üks talupoeg paigutati Fällarnasse, ülejäänud jäid sulastena mõisa või asusid teistesse küladesse ja Noarootsi. –
- Ühe mõisapõllu nimi on endiselt Tompowallsgâda, nagu ka sellega piirnev karjamaa Tompowallen.

Söderby all 14. Söderby

- Söderby, Sörby, Sudderdorf, Sêderby, 'Süddorf [lõunaküla]'. Söderbyst ulatub kallast mööda pikk paljude kividega maanina mereni välja, mida kutsutakse nimega Sêderspits või Uphol'm. Külas on palju heinamaid, sealhulgas mõisa heinamaa Karrewall, s.t. 'Weide, Viehweide [loomade karjamaa]', lisaks Frâkl'ippa, Millakl'ippa ja Bâk-Kl'ippa, 'vordere, mittlere und hintere Abtheilung [eesmine, keskmine ja tagumine jagu]', samuti Rê-êng, mille järgi on nimetatud Rê-êngskôlâo, 'Niederwiesenwaldscheune [alumise heinamaametsa küün]'.

Söderby all 14. Söderby

- Osa tasasest karjamaast, mille ääres asuvad Håakrubb, 'Gehägesecke [aianurk]', ja Slättagge, 'Flächenrand [väljaäär]', kannab nime Saltbrunnsfläte, kuna siin, nagu ka Kersletis koguti 1810. aasta paiku mõningate aukudest aurustumise läbi kangemaks muutunud soolavett ja keedeti seda välja. –

Söderby all 14. Söderby

- Ühes Dîby poolse heinamaa sügavas kohas, mida kutsutakse veel nimega Dammen, 'der Teich [tiik]', ja mis on isegi suvel väga niiske, asub § 15-s mainitud laevakiil. Ida pool ulatub Tristaingöl'e, 'Lehmpfütze, Abgrund der 3 Steine [savilombi, kolme kivi sügaviku]' kõrval mereni väike Göl'pa poolsaar, mis koosneb setetega kasvanud maast.

Söderby all 14. Söderby

- Vormsi ja Noarootsi vahel asuvad
- 1) kaldast ühe versta kaugusel Mäöl'eni, Mäl'ö saar, mis on seal mäsleva ja keerleva vee tõttu saanud kindlasti oma nime sõnast *mäöl'nar*, 'Wassermüller [vesiveskid]';
- 2) kari nimega Râksuckin, 'Ziegenhaarsstrumpf [kitsekarvasukk]';
- 3) Swartan, suur must kivi;
- 4) põhjapoolsed kivid, Norrstainar;
- 5) suur, tasane, kuue kuni kaheksa ruutsüllase (?) pindalaga kivi Gilt-Getturstain Getturgrunni madalikul, millele üks Vormsi tüdruk Gilt-Gettur, 'sea-Gettur' olevat kunagi maha jäetud ja pidi seal veetma terve päeva. Teised nimetavad seda kari nimega Gäddegrunn, 'Hechtgrunn [havimadal]'.

Söderby all 15. Norrby

- Norby, Norrby, Nörby, Närby, 'Norddorf [põhjaküla]' hõlmas 1588–1850 neli adramaad ja loetakse veel praegugi Söderby karjamõisa juurde kuuluvaks, millega see oli seotud juba vanasti. – Räägitakse, et paljude aastate eest oli Taani kuningas Norrbys ööbimas. Enne magamaheitmist ütles ta: „Kui ma täna öösel rahulikult magada saan, annan sellele külale armu, muidu põletatakse see homme maha.” Kõik oli jalamaid vaikne, kariloomad viidi kaugemale, kuked metsa, ja õnneks magas kuningas päikesetõusu ajal veel sügavat und, mistõttu jättis küla alles. –

15. Norrby

- Lahkhelide tõttu mõisahärraga põgenes sellest külast 1831. aastal ligi 40 inimest Rootsi, nii et üheksa talu olid täiesti tühjad, mis asustati osalt eestlastega, kusjuures põllud on veel praegugi söötis. Vt. § 298.

15. Norrby

- Norrby lähistel asub lagunenud rannavahimaja, ja külas elab üks rannavahiohvitser. – Norbyspitsi neemel, mis on Dîby ja Norrby ühine karjamaa, asub varem merest uhutud Norbyskäre poolsaar, mille otsa kutsutakse nimega Skäreskådan; läheduses on 'Ahvenaranna', Abaraumi kõrval meres Abargrunni kari ja kaks sügavamat kohta Stôrkûöl', ja Näskûöl', 'grosse Tiefe und Captiefe [suur sügavik ja neemesügavik]'. –

15. Norrby

- Djûka juures asub tohutu, püstloodselt tõusev, kuid ülevalt kitsenev, kirikut meenutav kivi Kirkestain, mis tõuseb veest enam kui ühe sülla kõrgusele ja mida kasutab turvaliseks pesaehituskohaks üks kotkas. Selle all on väike[*] õõnsus, kuhu võib sõita paadiga.
- [*]Sks k „Höhle“, st võiks tõlkida ka „koobas“. Kas on teada, milline see reaalsel kujul välja näeb, st kas on pigem õõnsus kui koobas?

Muud kohanimed

- A. Al'betgrunn, Arbetgrunn, 'Meeräsltergrund [meriskimadal]';
- Gjûsgrunn, 'Möwengrund [kajakamadal]'; Nabba, Nabbar, kaks-kolm väikest ümmargust heinamaad Dîbyträskes, sõnast *nabb*, *nabbstuck*, 'Nabe [rattarumm]';
- Niwandesgrunn, võib-olla Nibôndesgrunn, 'Neubauergrund [uustalupojamadal]'; Skoiksgrunn (?).

Muud kohanimed

- B. Aikenäse, 'Pferdecap [hobuneem]', Busbyholmil;
- Balaurn, arv. Bôl'aur, 'Hakenstrand [adramaarand]';
- Bâtsâlskâdan, 'Bootsellerspitze [Paadilepaneem]';
- Kl'ubbeskâdan, Krubboskâdan, 'Winkelspitze [nurganeem]';
- Rigge-aur, 'Rückenstrand [seljandikurand]', maaseljandik kaldal, enamasti vee all;
- Stôrnâteskâdan, 'grosse Netsspitze [suur võrguneem]'.

Muud kohanimed

- Austerwîk, 'Ostbucht [idalaht]';
- Borwîk, 'Borbys Buscht [Borrby laht]';
- Gâl'ham, Hamm, vanasadam Räl'by juures;
- Ihlj-wîk, Lihlwîk, 'kleine Bucht [väike laht]';
- Kerksynn, 'Kirchsund [kirikuväin]';
- Nätewîk, 'Netzbucht [võrgulaht]';
- Prästwîk, 'Pastors Bucht [pastorilaht]';
- Sînwîk, 'Erscheinungsbucht (?) [ilmutuslaht (?)]'.

Muud kohanimed

- D. Austerêngsbäckin, 'Ostwiesenbach [idaheinamaa oja]';
- Baitsbäckin, 'Lockspeisenbach [peibutussööda oja]', Borrby juures, kus püüti lihatükkide abil hunte ligi meelitada;
- Berkkärre, 'Birkenmoor [kaseraba]';
- Borbyränna, veenire Borrby ja Räl'by vahel;
- Hampsönkja, 'Hanfsenkung [kanepinõgu]';
- Hestêngsbäckin, 'Pferdewiesenbach [hobuheinamaa oja]';

Muud kohanimed

- Mîra, 'Morast [soo]';
- Mîrsticken-ôaênda, 'Moorstücks obere Ende [rabatüki ülemine ots]';
- Sjonkmark, 'niedriger Anger [madal niit]';
- Stubb-ênge, 'Baumstumpfwiese [kännuheinamaa]';
- Swatkärre, 'Schwarzmoor [mustraba]';
- Träske, 'Weiher, Morast [tiik, raba]';
- Wargbäckin, 'Wolfsbach [hundioja]'. –

Muud kohanimed

- E. Grânbacka, 'Tannenhügel [kuuseküngas]';
- Haubacka, 'Hochhügel [kõrge küngas]';
- Uxbacka, 'Ochsenhügel [härjaküngas]'.

Muud kohanimed

- F. Bôl'skô, Bôrskô, 'Hakenwald [adramaamets]';
- Hôwsnässkô, 'Hofscapwald [mõisaneememets]';
- Labbin, 'Waldfleckchen [metsalapike]', sõnast *labb*, 'Lappen [lapp]', vt. § 325;
- Môin, Hôwsmôin, 'Haide [nõmm]'.

Muud kohanimed

- G. Ankettarbraske, 'Spreuhürdenwaldstück [Aganasõelametsatükk] Borrby juures, mis on kasvanud nii tihedaks nagu aganasõel, nii et seal ei suuda läbi tungida ükski hunt;
- Bastaskiwte, 'Badstubenwiesenstück [saunaheinamaatükk]';
- Braitaija, 'Breitwiesenstück [laiheinamaatükk]'.
• *NB. Skiwte* on enam-vähem nelinurkne, *taija* pikk nõõrimaa.

Muud kohanimed

- Brôhåa, 'Landstrassengehäge [maanteeaed]';
- Brôtaijabraske; Hestêng;
- Ihl-êng, Lihlêng;
- Dîrêng, Dêrêng, 'grosse Wiese [suur heinamaa]';
- Gaitskrubba, 'Ziegenwinkel [kitsenurk]';
- Kurkêngswall (?);

Muud kohanimed

- Mussahaiwall, 'Morastheuschlag [sooheinamaa]';
- Nîbôl'êng, 'Neuhakenwiese [uueadramaahaheinamaa]';
- Pârsêng, Päärsêng, 'Peterswiese [peetriheinamaa]';
- Swiêng, 'Brennwiese [aleheinamaa]';
- Westertaija, 'Westschnurstück [läänenöörimaatükk]';
- Wîspêldbraske, 'Weitplatzwaldstück [kaugekohametsatükk]'. –

Muud kohanimed

- H. Äwurstgåda, 'oberstes Feld [ülemine põld]';
- Bâkwestergåda, 'hinteres Westfeld [tagumine läänepõld]';
- Bî-gåda, 'Dorfsfeld [külapõld]';
- Giwost-g. (?);
- Hamp-g., 'Hanffeld [kanepipõld]';
- Koin-g., 'Mühlenfeld [veskipõld]';

Muud kohanimed

- Lôeback, Lojmark, Løjka, 'Niederung [lohk]';
- Öl'mshåge, Öl'mshåg-g., sõnast *öl'mta*, 'Schwanengehäge [luigeaed]';
- Rû-g., arvatavasti sõnast *rôa*, 'Rübenfeld [juurikapõld]';
- Sâshläte (?); Swat-g., 'Schwarzfeld [mustpõld]';
- Tir-g. (?); Tû-êng-stick, 'Hümpelwiesenstück [mügarheinamaatükk]'

Kokkuvõtteks

- Tegemist on täpsete andmetega, mida teiste topograafide töödes ei leia.
- Küsimus, kui palju pärandkultuuri alla liigitatavatest kohtadest on veel lokaliseeritavad.

Suur tänu kuulamast!